

4. *Професійно-педагогічна спрямованість.* У структурі особистості педагога особлива роль належить професійно-педагогічній спрямованості, що є тією основою, на якій ґрунтуються основні професійно значущі якості особистості вчителя. Професійно-педагогічна спрямованість виявляється у прагненні пізнати іншу людину, зрозуміти її, навчити. Для неї характерна усвідомлена та емоційно виражена орієнтація особистості на педагогічну діяльність.

5. *Професійна компетентність педагога.* Окрім професійної спрямованості важливе значення має професійна компетентність педагога, що є важливим аутопсихологічним компонентом, тобто готовність і здатність особистості до цілеспрямованої роботи, що веде до змін властивостей особистості, її поведінки, діяльності, та ставлення до прогресивного особистісно-професійного розвитку. Педагогічна самосвідомість, що є складовою професійної компетентності педагога, – це механізм, що виконує активну функцію саморегуляції. Лише усвідомивши себе в ролі педагога, людина відкриває для себе можливості активного професійного саморозвитку, чому сприяє мотивація досягнення компетентності – прагнення людини досягти значних результатів, успіхів у діяльності.

6. *Гнучкість.* Педагог також повинен бути емоційно гнучким – ця властивість проявляється у витримці, саморегуляції, вмінні виявляти позитивні та стримувати негативні емоції.

7. *Рефлексія.* Ефективна професійна праця педагога передбачає адекватну самооцінку ним своєї професійної діяльності, тобто педагогічну рефлексію. Рефлексія, зокрема, у спілкуванні – це, насамперед, здатність усвідомити свої вчинки і образ свого Я; можливість усвідомити свої дії, порівняти власні знання з поведінкою інших людей; можливість абстрагуватися від свого середовища неконструктивної взаємодії у минулому і майбутньому і побудувати позитивні перспективи майбутнього; здатність відображати "внутрішню картину світу" студента; здатність займати дослідницьку, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, позицію у відношенні до своєї практичної діяльності та до самого себе як її суб'єкта, що може слугувати критерієм у визначенні рівня професіоналізму педагога.

8. Професійна позиція педагога. Особливої значущості набуває проблема професійної позиції, яка є свідченням професійної зрілості педагога і охоплює особливості його свідомості й зовнішньої активності, що характеризують готовність працювати в умовах певної освітньої парадигми.

І.І. Шлімакова
м. Чернігів

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку людство досягло такої стадії, коли антропогенна дія на біосферу набула незворотного характеру, різко загострилися суперечності між зростаючими потребами суспільства і збідненими можливостями природи. Екологічні проблеми безпосередньо пов'язані з процесом освіти населення – його недостатність або повна відсутність породили споживацьке ставлення до природи.

На сьогодні екологічна освіта вважається в світі пріоритетним напрямом навчально-виховної системи. Поряд із цим, аналіз екологічно спрямованих освітніх програм вказує, що сучасна екологічна освіта не має психологічного підґрунтя. Даний факт обумовлює її зорієнтованість у площину екологічного, а часто просто біологічного просвітництва. Така концепція екологічно спрямованої освіти викликає ряд суперечностей щодо її ефективності. Вочевидь, значної *актуальності* на сучасному етапі набуває проблема аналізу протиріч процесу розвитку сучасної екологічної освіти. *Метою* даного дослідження виступає теоретичне осмислення вищевказаних протиріч. Основи розуміння неузгодженостей на шляху розвитку екологічної освіти являються важливим чинником для розробки моделі екологізації освітнього процесу дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів.

В еколого-психологічній теорії зазначається, що *екологічна освіта* – це комплексна система формування еколого-орієнтованої свідомості, яка виражається в усвідомленні

екологічних проблем як таких, що впливають на якість та спосіб життя особистості, і тому, мають особистісний сенс, а також у прийнятті відповідальності за їх вирішення та орієнтації на охорону і розвиток життєвого середовища [2].

Основною *метою екологічної освіти* є формування екологічної свідомості, екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, розвиток навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення. Іншими словами, метою екологічної освіти є формування особистості з компліцитарною (причетною) екологічною свідомістю [3; 4]. Така особистість може бути названа людиною екологічного спрямування.

Проте, дуже часто мета екологічно спрямованої освіти не досягається, причиною цього, з погляду дослідників, є ряд існуючих протиріч. Найбільш значущими з яких є наступні.

Перш за все, це неузгодженість між процесами розвитку екологічної психології як наукової сфери та запитом на неї у прикладній сфері. Відомо, що одним з основних практичних завдань екологічної психології є розробка наукової основи для системи екологічної освіти, проте, складається ситуація, коли, з одного боку, спостерігаються перші ознаки народження інформаційної цивілізації, з іншого – стає все більш очевидною неготовність людини, суспільства і освіти адекватно реагувати на зміни в структурі екологічних знань.

Також виникають протиріччя щодо розуміння змістовної сутності певних екологічних понять та термінів. Якість екологічної освіти поки що досить відірвана від реалій швидкоплинних інформаційних процесів і поки що не усвідомлена до кінця в полі глобалістики, що вносить термінологічну плутанину. Наведемо приклад щодо розуміння феномену "екологічність". Так як ноосферогенез часто розглядається в якості не дуже ясної теоретичної міфологеми, а екологія сприймається, здебільшого, похідною від родової навчальної дисципліни викладача, для викладача-біолога "екологічність" тотожна природодоцільності, для хіміка або технолога – це чистота й замкнутість технологічних процесів, для гуманітарія "екологічність" більше звучить як внутрішній і зовнішній баланс людської душі.

Окрім цього, певний термінологічний хаос вносять і самі екопсихологи, визначаючи одне і те ж поняття різними смисловими конструктами.

Ще однією невідповідністю екологічної освіти є прагнення до екологізації освітнього процесу та заангажованість еколого-психологічного змісту просторово-часової організації ситуації, в якій розгортається процес навчання. Часові межі початку і кінця базового елементу процесу навчання (певного заняття), як і відсутність зв'язків з життєвими, природними та культурними самоплинними процесами: замкнуте приміщення, рукотворне, штучно створене наявне оточення, повторюваність методичних прийомів – все це само по собі є атрибутами відсторонення, відчуження людини від живої природи. Необхідно віднаходити психологічні способи "розсовування стін", створення відчуття присутності у "великому" світі, що породжує відчуття зв'язку з тим, що знаходиться за межами ситуації навчання в тимчасовому і просторовому сенсі, тобто потрібна "О – світня", образо-утворювальна діяльність, що здійснюється в процесі навчання [1].

Спостерігається відсутність системи безперервної екологічної освіти, тобто не прослідковується ситуація екологізації і глобалізації змісту освітнього процесу в широкому сенсі, зокрема, орієнтування на цілісність знань, системність дисциплін, підвищення міри їх взаємозв'язку, та, разом з тим, надання пріоритетів екопсихологічним знанням, а також всьому тому, що сприяє культурному і духовному розвитку особистості. Звідси актуальною є ситуація присутності екологічного майбутнього у минулому і його відродження в сьогоденні. Це відбувається як через відставання смислового поля освітнього процесу (сповзання назад за шкалою часу науково-технічного прогресу), так і через те, що образи майбутнього стають все більш складними і мало зрозумілими.

Вихід із ситуації протиріч можливий, з нашого погляду, за умов:

- надання психологічного змісту екологічній освіті, тобто виникає необхідність розробки концепції екологічної освіти на підґрунті наукового екопсихологічного знання;
- побудови освітньої системи за принципом екологічності, зокрема створення такого освітнього середовища, у якому суб'єкт набуває потенціал власного розвитку тільки завдяки спрямуванню своїх зусиль на розвиток компонентів самого середовища;
- розробки адекватних надзадач освітнього процесу, що використовують сучасні інформаційні технології, а також психологічні засоби, які створюються в екологічній психології.

Узагальнюючи викладені положення, варто відмітити, що екологічна освіта виступає в реаліях сучасності провідним чинником при вирішенні проблем у системі взаємостосунків "Людина – Суспільство – Природа". Подолання суперечностей розвитку екологічної освіти на сучасному етапі вбачається через включення до її змісту психологічного компоненту (на основі екопсихологічного знання). Психологічний зміст екологічної освіти полягає у створенні "суб'єктивного образу світу", рефлексії себе і своїх дій у цьому світі, формуванні компліцитарного характеру екологічної свідомості особистості.

Використані джерела

1. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с.
2. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія: навч. посіб. / А.М. Львовичкіна. – К. : Міленіум, 2003. – 120 с.
3. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи: монографія / В.О. Скребець. – К.: Слово, 2004. – 440 с.
4. Roszak T. Ecopsychology / T. Roszak, M. Gomes, A. Kanner. – San Francisco : Sierra club books, 1995. – 338 p.

*О.І. Шушуніва
м. Чернігів*

КОМУНІКАТИВНО-ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Одним з надзвичайно важливих завдань сучасної освіти, зокрема професійно-технічної, є формування у дітей та молоді вміння міжособистісного спілкування, адже підлітковий вік, сенситивний до комунікативного розвитку.

Комунікація є спілкуванням у широкому тлумаченні цієї дефініції, яке включає весь спектр зв'язків і взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаєморозуміння, сприймання, відтворення, вплив однієї людини на іншу.

Проблемою спілкування та розвитку особистості займалися такі вчені: Л.І. Анциферова, Б.Ф. Баєв, Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.М. М'ясищев, Т.О. Піроженко, О.О. Раєвський, Т.А. Російчук, І.О. Синиця, П.Р. Чамата, Г.Л. Чайка, Н.В. Чепелева, Т.К. Чмут, Т.Д. Щербан та ін.

У радянській психології розвивалася ідея єдності спілкування і діяльності. Традиція розглядати поняття "спілкування" як похідне від категорії "діяльність" характерна як для московської психологічної школи (О.М. Леонт'єв і його послідовники), так і для ленінградської, зокрема Б.Г. Анан'єв вважав, що людина є суб'єктом трьох основних видів діяльності: праці, пізнання, спілкування.

Спілкування як комунікативну діяльність характеризують: Г.М. Андрєєва, О.М. Леонт'єв, М.І. Лісіна, П.В. Руденський, І.І. Риданова та ін. На їхню думку, аспектами спілкування є: комунікативний, що включає обмін інформацією; інтерактивний, який передбачає організацію взаємодії; перцептивний, що відображає процеси сприймання та формування образу іншої людини і встановлення взаємодії. Інший підхід до феномена спілкування і співвідношення його з діяльністю розвиває Л.П. Буєва, яка доводить, що діяльність і спілкування є дві взаємопов'язані, відносно самостійні, але не рівноцінні сторони єдиного (індивідуального і суспільного) процесу життя.

Один з перших дослідників проблеми спілкування В.М. Соковнін аналізує людське спілкування як комунікацію, діяльність, ставлення, взаєморозуміння і взаємовплив.

Проблема комунікації знайшла своє віддзеркалення в роботах В.П. Курбатова, О.О. Леонт'єва, М.І. Лісіної. З їхньої точки зору, комунікація – це процес передачі кодової інформації від суб'єкта до об'єкта, який має діяльний діалогічний характер.